

Звездан Ђурчић
ТАЈНА КОСАНИЧКОГ ХРАСТА

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2015.

Звездан Турчић

Тајна
косаничког
храста

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*Посвећено њредивним сећањима
на мој деду Милића Драјовића
који ову њричу из нашеј родној краја
њренесе на мене.*

* * *

Пуцњи пушака одјекнуше, ломећи се о шумовите и врлетне брегове да би, на крају, замрли негде у дубоком, кривудавом потоку Косанице. Поплашена живина залепрша крилима и утону у густо копривино жбуње.

Девет година брака, у Мирковој и Цветиној кући, у Боровцу, не чу се дечји плач, нити се заљуља колевка крај старинског огњишта. А није се ниучему оскудевало: стадо оваца, краве, родне њиве и ливаде, воћњаци и друго. Све је то чинило ову малобројну породицу на изглед срећном. Али само на изглед. Њихова срећа је сваке године бивала све мања и јаднија, да би се на крају претворила у тугу и очај.

Њиве почеше да зарастају у коров, ограде су се рушиле а воћњаци опустели. Паучина се хватала по каменим зидовима велике куће. Паучином су испуњена и срца Цвете и Мирка, паучином је обавијено и старо гнездо из кога је, уз веселе цвркоте раније излетало безброј генерација ластва.

– И ласте нас напустише и унеповрат одоше, односећи и последњу нит наше среће – шапутао би у свом очајању Мирко, посматрајући старо, прашњаво ластино гнездо.

Цвета је ћутала. Знала је да би њено гласно јадиковање изазвало код Мирка још више узбуђења и очаја. Жалила је тог доброг човека као што је и он њу жалио. Он је никад није окривљавао, никад није поменуо ону од-

вратну реч „нероткиња”. Водио ју је код лекара, па и код гатара да би скинуле „чини”, али вајде није било. Наде су свакодневно ишчезавале и замирале, а туга расла и ширила се, испунавајући њихова срца.

Комшије све ређе посећиваше Миркову кућу, па и деци забранише да залазе у његово двориште, како њима, Мирку и Цвети, својом веселом игром и несташлуцима не би наносили још више бола и туге. Жене су приликом сусрета са њима избегавале да причају о својој деци, а ако би их се у разговору и дотакле, говориле би како су деца несташна, неваљала и досадна, и како родитељима често наносе неприлике и бриге. У таквим приликама Цвета би, дубоко уздахнувши, помислила како би била срећна и задовољна кад би могла да посматра и највеће несташлуке свог детета.

Прођоше девет година пуних изгубљене наде, туге и очаја. И ето, роди се женско дете. Народ пожури да са срећним родитељима подели радост, да честита, да приложи дарове. Пуцњи пушака су одјекивали, песма се орила, здравице дизале. Туга ишчезе и уступи место радости и срећи. Тога пролећа и у старом ластинон гнезду, после много година, наста нов живот. Кућу испуни весели цвркут голуждравих, жутокљуних птица, а тај цвркут мешао се у један заједнички акорд са веселим цвркутом мале Паве, мамине и татине радости.

Пролазили су дани, месеци и године, мењале се зиме и лета, ласте долазиле и опет одлазиле, а мала Пава расла и сваке године постајала све лепша и дражеснија. Већ дође време у школу да пође, па јој Мирко купи књиге и ташницу, украшену сликама и сјајним привезцима, какву остала деца у школи нису имала. А Пава беше права чистуница. Ни трунке прљавштине није се

могло запазити на њеној одећи и обући, ни словца на-
жврљаног по књигама, као што то понеки ђаци чине.
Црна коса увек уредно у кикице сплетена, па су је многе
мајке као леп пример показивале својим кћерима. У
школи су је сви волели, почев од курира па све до старог
управитеља, који би често са њом ћаскао и запиткивао
је о којечему, уживајући у њеним паметним и озбиљним
одговорима. У школи је била примеран ђак, па су јој се
често разредне другарице и другови обраћали за помоћ
тамо где се појави какав проблем. Уживала је у томе да
слабијима помогне, па је њен углед међу њима из дана
у дан растао.

Кад заврши осмогодишњу школу, Пава не продужи,
већ остаде код куће да би се нашла при руци мајци и
помогла у обради имања. Њен млађи брат Новак беше
такође одличан ђак, па су Цвета и Мирко одлучили
њега да школују што више буду могли, јер је то, уоста-
лом, била и његова жеља.

* * *

Једног сунчаног јунског јутра, Цвета и Пава се спре-
маше да посете сеоски вашар. То је и први вашар на
који је Пава требало да иде, јер док је ишла у школу
никад није посећивала вашаре, иако су је њене друга-
рице више пута позивале да заједно пођу, да чују хар-
монику и да уче да играју у колу. Пава је увек налазила
какве разлоге: „Нисам написала домаћи”, „морам мами
да помогнем”, „морам да идем код тетке” и све тако,
иако су сви ти разлози били измишљени. А не може се
рећи да Пава није волела вашаре, музику и игру у колу.
Напротив, кад би селом засвирала хармоника, она би
отворила прозор на соби, наслонила се лактовима о

мали јастучић и слушала све дотле, док се и последњи звуци не изгубе.

– Хајде, Паво, време је да пођемо, ваља нам читав сат путовати – говорила је Цвета.

– Ево, готова сам мама, идем!

Пођоше узаном стазом која као змија кривудаше кроз брежуљкасте њиве, на којима се плавила набујала пшеница. Чули су се весели цвркути птица, а коси сунчеви зраци благотворно су натапали живот и уносили радост и топлину у срца свега живог на земљи. Пава беше очарана овом лепотом природе. Чинило јој се да чује сваки откуцај свог срца, осећа како јој крв струји кроз тело, па јој дође да запева, да полети попут младог јагњета по пролећној мекој трави. Њене црне, бујне косе таласале су се као надошли планински поток преко каменитог корита.

Покрај Цвете и Паве протрчавале су знојаве, и од умора румене девојке, босе, носећи у завежљајима обућу и одећу, да се уз пут не би прљала. Многе су у тим завежљајима носиле плиширке сукње, и беле блузе од панаме, а на себи су имале оно у чему су се могле видети на њиви или у свакодневном послу. Мајке „пратиље” ишле су такође ужурбано, како би одржавале једнако одстојање са својим кћерима. Радост младежи лебдела је изнад њихових глава и у њиховим срцима, што ће после тешких пролећних радних дана имати прилике да се састану, да заиграју и развеселе се, а та прилика им се у то време указивала једино на сеоским вашарима.

Иза једне окуке Пава застаде и ослушну, па се уз радостан осмех обрати Цвети:

– Мама, чују се хармонике. Ено, ја их добро чујем. Ах, дивних ли звукова.

Застадоше и остале девојке и стадоше ослушкивати звуке који су у таласима допирали до њихових ушију.

Ускоро се кроз грање дрвећа показа црква, црвена, немалтерисана, која је одувек носила име „Бећова црква”. Око цркве се видела усталасана маса народа, која са свих страна примаше придошлице, као какво језеро мање планинске реке и потоке који се у њега уливају. Девојке сиђоше до потока и ту се, заклоњене врбама стадоше умивати, прати ноге и чешљати косу, па из завежљаја стадоше вадити чисту обућу и одећу и обукоше се, а одећу у којој су дошле, замоташе у завежљаје и дадоше мајкама на чување.

Пава утону у заталасану масу народа, у друштву неке своје рођаке, која је брзо напусти, придруживши се неком младићу, свом познанику. Цвета са још неким мајкама изабра добар хлад под старим храстом, одакле се могао посматрати вашар. Ваздух је мирисао на липу и покошену траву. Негде у крошњи храста чуо се пригушен цвркут жутокљуних птица, чији су родитељи сваког часа одлетали некуда у поље, а мало касније се, пуних кљунова гусеница и других инсеката, враћали да нахране своје, вечито гладно потомство. Цвета је посматрала ову борбу за животом, борбу за очувањем врсте и велику родитељску љубав. Сећала се себе и своје прошлости, своје туге и жеље за децом, па велике радости са Павиним доласком на свет. Та радост је из темеља изменила читав њен живот, приближила комшије и пријатеље, одагнала тугу и очај.

* * *

„Бећова црква” беше добила име по неком Бећу Лакетићу, досељенику из Црне Горе, негде у другој половини деветнаестог века, који ју је и подигао, али је није довршио јер га је изненадна смрт у томе спречила. Иако

настањен у забаченом планинском селу, Бећо беше угледан, и за то доба прилично имућан домаћин, па се као такав одлучио да многобројним досељеницима, својим земљацима, насељеним дуж тадашње турске границе, подигне цркву. Код те Бећове цркве се сваке године два пута окупљаше младеж, а са њима и старији, прелазећи дуге, беспутне планинске пределе.

Напуштена од рођаке, Пава обиђе око цркве, посматрајући потамнеле зидине уз које су зујали бумбари, тражећи своја склоништа негде између цигала. Скрену јој пажњу гомила народа окупљена око нечега. Заинтересована шта се ту догађа, Пава се прогура у гомилу и тамо угледа мали букови испуцали сточић, за којим је седео постарији Ром, са три карте у руци. Он намести карте између палца и средњег прста, стаде их једну по једну бацати на сто говорећи присутнима:

– Ова губи, и ова губи, а ова добија! Хајде народе, по пет хиљада. Хајде, што сте се смрзли на овој врућини, вадите паре, добитак сигуран. Хајде, ова губи, ова добија.

Један младић, наизглед сељак из околине, притисну руком једну карту, а другом извади из џепа згужвану петохиљадарку, па пошто је спусти на сто, подиже притиснуту карту. Карта беше она права, она која добија, а лице му се развуче у осмех, па повика:

– Мајсторе! Паре овамо! Ево праве карте.

Ром му без речи даде пет хиљадарки, које младић стрпа у џеп, али и даље остаде крај стола.

– Изгледа да се овде може нешто и ућарити – промрмља старији сељак, од кога се осећао задах ракије.

– Хајде мајсторе, баци за десет хиљадарки.

– Одмах, газдо! – рече Ром, и спретно баци три карте.

Црвена стодинарка нечујно паде на сто, након чега сељак подиже једну карту, чврсто убеђен да је она права.

Но брзо се разочара, видевши да му овога пута није била наклоњена срећа.

Стрпавши новчаницу у џеп, Ром поново баци карте, па се окрену присутнима говорећи:

– Хајде људи, за црвендаћа, опробајте срећу, лепо сам вам показао која добија.

Док је Ром причао и позивао присутне да уложе новац, онај исти младић што је добио пет хиљада, подиже кришом карте, па кад нађе ону која добија, залепи нешто, једва приметно на полеђини те карте, па је дискретно спусти на сто између две друге. Многи то запазише и ужурбано стадоше вадити новчанике. Ром, коме ништа не могоше незапажено промаћи, подиже карте, промеша их и поново баци на сто. Зелена мрља се и даље могла запазити на једној од три карте.

Пијани сељак, који беше изгубио десет хиљада, рашири мало лактове и прогура се испред осталих присутних да не би неко други пре њега уложио новац, па повика:

– По пет црвендаћа, мајсторе, баци паре на сто!

Ром спусти пет црвених новчаница, крај оних пет које сељак беше спустио, говорећи:

– Да ти не буде много, газдо, можеш одмах смањити.

– Не брини ти за мене, мајсторе – рече сељак, чврто убеђен да овога пута неће промашити праву карту.

Кад подиже обележену карту и виде да је преварен, тресну се руком по челу па повика:

– Е, баш сам ти ја неки стари магарац, али ме више нећеш!

– Касно, побратиме! Касно! Но, сад си лакши за шест црвендаћа, па ћеш довече, верујем, мирније спавати.

Пијани сељак га љутито погледа. Хтеде нешто да му каже, али му недостајаше речи, па се окрете и утону у

шарену масу света, постиђен што је овако наивно насео коцкаревом трику. Касније се открило да је младић који је карту обележио, био сарадник Ромов, и да је од њега добијао део добити.

* * *

Пава стајаше у хладу расцветале липе, са које до њеног уха допираше уједначено зујање читавог роја пчела. То је подсети на недавну прошлост, на школу где је свакодневно слушала слично зујање, тихо и неразумљиво, али не зујање пчела, већ њених другарица и другова за време слободног учења. Драго јој беше то сећање, та свакодневна једнолична хармонија живота, то школско звонце које живот чињаше срећним, интересантним и веселим. „Како живот лети!“ помисли она како некуда јури као јато ждралова кад уз заглушујуће крике запара позну јесењу ноћ, да потражи спаса од љutih снежних мећава са севера. Сетила се и оне екскурзије до Постојнске јаме, њој најдраже успомене из ђачког живота, па младог морнара Франца, кога у јами беше упознала и обећала да ће му писати, али му никад не писа. Из мисли је трже дубок мушки глас:

– Девојко, што си сама? Зар те баш нико на овом вашару не интересује, а можда ни сам вашар?

Пава се хитро окрену. Крај ње је стајао висок, стасит младић, црне бујне косе и препланула лица, изразито оштра, а уједно и блага погледа. Беше обучен у грађанско одело од нешто јефтинијег материјала, које га чињаше лепшим и већим. Могло му је бити око двадесетак година, али га његова широка рамена и снажна телесна конструкција чињаху нешто старијим. Испод густих, црних обрва светлуцаху два црна ока, из којих зрачише

снага и понос, а истодобно и доброта и поштење, што се често среће код снажних људи. Бисерно бели зуби још више одражаваху лепоту и мушкост овог горштакa и допуњаваху чврстину његовог карактера.

Присуство и појава овог младића Паву намах збуни, па не могаше наћи речи за одговор на његово питање. Кад се најзад прибра, рече:

– Да ме вашар није интересовао не бих ни дошла, али слабо кога познајем, па сам, ето, сама.

Разиграно коло младића и девојака све се више ширило, тако да су Пава и придошли младић морали да напусте место на коме су стајали, и повуку се даље према крају огромне светине, која се беше ту окупила.

Док су се тако повлачили, младић је ишао напред а Пава иза њега. Искористила је прилику да га боље погледа, јер док су стајали није имала довољно храбрости да то учини. Размишљала је о томе шта би рекла њена мајка да је види са непознатим младићем. Била је свесна да је већ постала девојка и да ју је мајка као такву довела на вашар, али и поред тога, било би јој врло непријатно да се у друштву овога младића сретне са мајком.

Негде, изван гомиле света, пуче прангија, и са тог места густе плавкасти дим стаде се ширити и утапати у шарену гомилу света, а многобројна дечурлија која се беше окупила око потпаљивача, својом веселом вриском и галамом пропрати грмљавину испаљене прангије, чији се ехо изгуби негде иза брда.

Пава и младић пронађоше хлад испод дрвета, где стадоше, па ће младић, настављајући, започети разговор:

– Е, кад је тако, да се упознамо. Ја сам Радош, сељак из Трпеза – рече младић, пружајући руку младој девојци, чије лице беше обливано руменилом. Пава прихвати ту снажну руку и једва чујно изговори:

– Пава.

Радош беше син сиромашних родитеља, са нешто мало мршаве планинске земље, па како у селу тешко долажаше до новца, одлазио је у Београд и друга места да би зарадио бар толико да се пристојно обуче. Но, нигде није могао дуже остати, јер беше преке нарави као већина његових горштака. Зато је често мењао места, па најзад одлучи да дође кући и ожени се. Иако сиромашног стања, онако кршан и наочит имао је много прилика за женидбу, али ни једна од познатих девојака не би у стању да смекша његово тврдо срце, срце самоувереног и поноситог сеоског делије. Често би говорио:

– Иако сам сиромах, то ми неће сметати да се оже-
ним лепом женом.

Говорио је да, ако не нађе девојку која својом лепотом одговара његовом укусу, неће се никада женити. Кад спази Паву на вашару код Бећове цркве, дуго ју је из прикрајка посматрао, а да она то није ни примећивала. Миловао је погледом таласе њене бујне косе, па пуне сочне усне, витки стас, још довољно неразвијене груди, па оно лице, какво би могло бити ремек дело најискуснијег вајара.

– То је девојка за мене – мислио је Радош. – И биће моја или ме неће бити.

– Хајде мало да прошетамо, уколико не очекујеш некога? – предложи младић.

Иако неискусна за овакве прилике, Пава ћутке пође са младићем. Дуго су шетали, провлачећи се кроз усталасану гомилу света, сретали познанике и пријатеље и према свима били глуви и неми. Пава је често кришом погледала саговорника и, као и он, замишљала да је он онај прави, онај кога је прижељкивала, и о коме је будна сањела. Иако је прошло већ две године од када је завр-

шила осмогодишњу школу, Пава није имала прилике да воли, нити да буде вољена. Једини мушкарац који се бар мало дотакао њеног срца био је млади морнар Франц. Али тај сусрет беше исувише кратак да би могао рас-пирити жар у срцу младе девојке.

Дан је одмицао, а Сунце са зенита сипаше своје златне зраке, зраке од којих разиграној младежи потече зној по лицу и телу, и многе натера да потраже хлад под расцветалом липом и старим храстовима.

Рибице су се праћакале у планинском потоку и ска-кутале изнад површине воде, као да су желеле да и оне узму учешће у овом народном весељу. Пава и Радош седећи на обали потока, у густом врбовом хладу, по-сматрали су овај рибљи плес и размишљали о том бур-ном животу у води. Пави се беше истопио лед у срцу, нестало је оног првобитног руменила на лицу, па слободније посматраше младића крај себе. Радош узе њену малу, нежну руку у своју чврсту шаку па рече:

– Цурице, да ти можда није досадило у мом друштву? Да ти ја нисам одузео штогод од овог дивног дана? Реци слободно, нећу се наљутити.

Пава подиже поглед, и уз лаки осмех загледа се Ра-дошу право у очи, па тихо проговори:

– Не, Радоше, ништа ми ниси одузео од овог дана, већ си ми овај дан учинио срећнијим и редоснијим.

– Можеш ли то доказати? – упита Радош, смејући се.

– Па ето, ја ти кажем.

– Кажеш ми речима, али докажи и делом.

– Како делом?

– Па лепо, пољуби ме, па ћу ти онда веровати.

Пава стидљиво спусти поглед, а лицем јој се разјури руменило.

– Ајде, докажи! – упорно је захтевао Радош.

– Ја не знам како то – прошапута девојка.

– Ево овако! – рече младић, па јој подиже главу, и обавившу руке око њених рамена, страсно је пољуби у уста. Само што Радош пусти девојку из загрљаја, однекуд бану девојка са којом је Пава прошетала вашаром пре него што се срела са Радошем. Видевши их где седе, и запазивши Павино зажарено лице, девојка застаде у недоумици. Када се прибра, рече:

– Паво, знаш од кад те стрина Цвета тражи!? А тебе нигде, као да си у земљу пропала.

– Ево, није у земљу пропала, а то што је није стрина Цвета успела пронаћи, ја сам крив, па ћу настојати да је некако оправдам – рече Радош уз осмех.

Цвета беше намерна да изгрди Паву, али кад угледа Радоша, уздржа се и ћутке посматраше, час једно, час друго.

Радош јој приђе и пружајући јој руку рече:

– Опростите тетка, ја и Пава смо седели ту на обали потока и разговарали. Нисмо знали да је тражите.

– Ништа, ништа – промрмља Цвета, посматрајући младића од главе до пете. Чудила се како се њена скромна и повучена Пава усудила да тако дуго остане са непознатим младићем сама. У мислима се враћала на доба свог девојаштва, на строгост њених родитеља и браће, посебно старијег брата Николе, који је за њу, Цвету, био строжији и од самих родитеља. Наједном Цвета упита:

– А чији беше ти младићу?

– Ја сам с Трпеза, син Вукојев. Можда га познајете?

– Вукоје, с Трпеза рече?

– Да, тетка, немам се чега стидети. Вукоје је признат човек и многи га познају.

– Па откуд ти чак с Трпеза овамо?

Младићу постаде непријатно ово Цветино испитивање, па рече:

– Што да не, тетка? За мене младог и снажног то није далеко. А и ми с планине волимо да чујемо музику и видимо овај народ. – Истовремено је проматрао жену пред собом, да би прозрео њене мисли о себи и својим намерама у односу са Павом и будућим њиховим доживљајима. Паву је на први поглед заволео и чврсто одлучио да му она буде жена, али му је његов оштри разум говорио да ће се та његова жеља тешко остварити. Но, без обзира на Цветину реакцију, Радош је био одлучио да у својој намери иде до краја, па ма шта се дешавало и ма какве препреке стајале на том путу. Био је свестан тога да је на први поглед освојио Павино срце, да је и Пава освојила његово срце, и да нема те силе која ће их раздвојити. Био је упоран и сигуран у своју одлуку, а уз то као горштак и горд и неустрашив, што му је давало снаге и поуздања за остварење његових намера. Како од Цвете није очекивао ништа охрабрујуће, он јој пружи руку у знак поздрава, поздрави се и са Павом, а затим утону у шарену масу света.

Сунце и даље бацаше своје косе зраке који се лепезасто пробијаху кроз грање дрвећа на Марковом вису, опраштајући се од силне светине која се беше размилела на све стране. Кроз ретко и расуто дрвеће допирао је глас песме момака и девојака, губећи се повремено негде иза брда, да би се опет заорио са омањих брежуљака, покривених ретким воћњацима.

Цвета и Пава су лагано корачале старим тврдим путем, свака утонула у властите мисли. Пава је размишљала о протеклом дану, о Радошу, о оном пољупцу који је изненада искрсао и нестао исто тако као што је нестао и овај вашар, као што је нестала и она мала рибица која

се попут несташног и разиграног јагњета праћакала у бистром планинском потоку крај Бећове цркве. Знала је Пава да ће вашар опет доћи, да ће коло опет заиграти крај старе, расцветале липе, али није знала да ли ће се тај слатки пољубац, први пољубац од вољеног Радоша икад поновити. А баш та помисао је уносила искрицу леда у њено младо срце.

– Да ли сам се заљубила? – питала је Пава саму себе. – Да ли је тај, један једини пољубац могао да унесе толико отрова у мене, или је то само варка, уобразиља једне младе и неискусне девојке, која ће нестати, као што је и дошла. – Она није могла замислити колико ће тај несрећни пољубац бити кобан и фаталан по њен млади живот.

И Цвета је размишљала о Радошу. Његов горштакчи стас, широка рамена и лепо, преплануло лице, изазивало је у њој бес. Би јој јасно да такав какав је, Радош може запленирати срце њене вољене Паве и отргнути Павину љубав, која је до тога дана припадала само њој.

Не, то не може бити! То не сме бити! Њена Пава, коју је девет година жељно чекала, мора припадати само њој.

Само њој? Па она је девојка и мора се удати. Мора припасти другом. Али зашто баш њему, том лепом горштаку, који ће отети и присвојити сву њену љубав? Приграбиће и онај део љубави који њој, мајци треба да припадне, и који никако не жели да дели.

А Новак? Па зар још не остаје син Новак? Зар и он није њено дете, као и Пава? Да, она и Новака воли као што се може волети једини син. Али, љубав коју је Пави поклонила, беше слађа, јача и другачија. Та љубав је тињала у њој, гомилала се и расла још много пре Павина доласка на свет.